

„Az anyanyelv csupán beszédre való, a haza nyelve az írásra”

Beszélgetés Kalász Mártonnal

Kalász Márton munkásságára jellemző az örökös megújulás, a fejlődés, amelyben újra és újra „átteremti” önmagát. Csak így lehet képes szinte kötetről kötetre változtatni a hangját. Ezzel együtt azonban mindvégig megőrzi költészetének alapértékeit, legbensőbb magját, így összességében a több mint hat évtizedre visszatekintő költői korpusz mégis homogén. Összetett költői nyelvezte, és az ebből kibontakozó, sajátos szimbólumokkal teli versekbe sűrített világa filozófiai csendekből, rapszodikus indulatokból, és az ész mindent kontrollálni akaró gondolatiságából gyúródik egygé. Versei egyszerre nyitottak és zártak, amelyekben a múlt, a történelem egybeolvad a jelennel. Úgy képes „magasba emelni” a dolgokat: felvillantani a tény, hogy valamilyen módon minden létező túlmutat önmagán, közben mégis megmarad anyagszerűsége. Mindeközben mégsem maguk a dolgok érdeklik, hanem azok esszenciája. Nem logikai értelemben akarja megérteni, hanem komplex módon kívánja befogadni, s továbbadni azokat. Az olvasónak pedig egyszerre lesz szüksége fantáziájára és képzettársítási képességére, ha követni akarja ezt a különleges gondolati lírát. Olyan ez, mint valami személyes avantgárd. Összetört versek, szétfeszített mondatok: a lírai én helyét tárgyak, helyszínek veszik át. A Kalász-féle versvilág sorok között, sorok felett íródik.

– *Kedves Marci bátyám, először is hadd gratuláljak a 2016-os Nemzet Művésze kitüntetéshez, amely megkoronázása lehet életművednek. A számtalan kitüntetés, díj közül, amelyekkel „körbeszerettek” az emberek és a „szakma”, melyek állnak a legközelebb hozzád? Egyáltalán, mik azok a dolgok az életedben, amik boldogsággal, megnyugvással, esetleg büszkeséggel töltenek el?*

– Minden díjammal nagyon örülök. Ez a legutóbbi például igen sokat segített az utóbbi nehéz időszak feloldásában. Nagy-nagy megtiszteltetés. Amúgy is fontosak az elismerések, hiszen ezek, mint valami lerögzített bóják adnak eligazodást az elvégzett munka tengerében. Ha feltétlen választani kellene közülük, akkor talán az Arany János-díjammal (2001) és a József Attila-díjaimmal (1971, 1987) örülök a legjobban, mert a két névadó személy nagyon közel áll hozzám alkotólag és költésze-

tileg egyaránt. Sorsukkal, habitusukkal, költői világukkal tudok a legkönnyebben azonosulni.

Amúgy pedig a gyermekeimre vagyok különösen büszke, hiszen mindketten megtalálták a helyüket az életben, s az már csak külön öröm, hogy mindketten irodalommal is foglalkoznak. Orsolya lányom Berlinben él, elismert költőnő, István fiamnak pedig szintén jelent már meg önálló kötete.

– *Te magad mindig is költő, író akartál lenni? Esetleg volt valami más alternatíva az életedben?*

– Igen, már gyermekkoromban tudtam, hogy engem a könyvek érdekelnek a legjobban, s ebben nagy támaszra letem édesapámban, aki ugyan sajnos nagyon korán meghalt, de amíg élt, teljes mellszélességgel támogatta ilyen irányú érdeklődésemet. Talán leginkább azért, mert ha tehetné, ő is állandóan olvasott. Háborús sebesülése miatt egyre kevesebb fizikai munkát tudott elvégezni, ezért

egyre gyakrabban eljárt a szegények olvasókörebe, könyveket hozott haza, olvasott. Anyám ezt nemigen szívelte, sőt naplopásnak tartotta, mi azonban nagyon jól megvoltunk. Véleményt cseréltünk, beszélgettünk a könyvekről. Amikor első verseimet írtam, s még igencsak törtem a magyart, őt kértem, hogy segítsen a helyes kifejezések megtalálásában. Korai halála hatalmas űrt hagyott bennem. Meggyőződésem szerint, ha apámnak nem lett volna olyan szerencsétlen a gyermekkor, akár már belőle is író ember lehetett volna, mert nagyon érzékenyen tudott reagálni a körülötte lévő világ eseményeire. De Hartmayer Konrád tanítómna is nagy szerepe volt íróvá válásomban, mert bár az iskolában mi német nyelven tanultunk, ő azért igyekezett a magyar költészettel is megismertetni minket. Egy alkalommal Arany János *Családi kör* című verse alapján kellett a házi feladatot elkészí-

teni az otthoni, esti tevékenységeinkről, amit én kétstrófás versben írtam meg. „*Este van, este van, a Nap már lement / a Hold az égen már megjelent*” – így kezdődött hát költői pályafutásom, amit aztán a tanító úr és Pintz Bálint plébános atya (maga is versíró ember) egyengettek egészen pécsi iskolas koromig, ahol magyartanárom, Ágoston Julián ciszterci szerzetes, költő vett szárnyai alá. Innen pedig már egyenes út vezetett a Rónay György-féle Vigiliáig, illetőleg kicsit később a Szántó Tibor-féle Dunántúlig. Kézről kézre adtak. Nagy szerencsém volt. Különösen, amikor kapcsolatba kerültem Csorba Győzővel is, akit máig mestereimnek tekintek. Lényegében neki köszönhettem első kötetem megjelenését, azt, hogy felvettek a pécsi írócsoportba, s hogy az akkoriban rendkívül intenzív pécsi irodalmi élet részese lehettem. Ebben a korszakomban, de később, pesti éveimben is mindig számíthattam tanácsaira. Csorba megkerülhetetlen volt, számomra legalábbis biztosan. Egyrészt nagyon kedves volt, másrészt rendkívül kíméletlen. Mindig megmondta, ha valamit nem jól csináltam, de kritikái nem bántóak, hanem javító szándékúak voltak.

– *A tanári hivatás gondolata sohasem kísértett meg? Hiszen tudjuk, hogy egy évig voltál középiskolában óraadó, és immáron legalább két évtizede tanítasz a Károli Gáspár Református Egyetemen.*

– Nagyon szeretek tanítani, mert jó a fiatalok között lenni, az ember maga is megfiatalodik közöttük. S maga az irodalom is bizonyos értelemben tanári tevékenység, csak nem szóban, hanem írásban, s nem élőben, hanem rögzített formában. Amúgy az óráimon mindig igyekeztem, igyekszem megtoldani

a hivatalos tananyagot a saját gondolataimmal, tapasztalataimmal, de ha őszinte akarok lenni, akkor igazából mindig is költő, író akartam lenni. Ez a létforma áll hozzám a legközelebb. Ebben mozgok a legotthonosabban.

– *Magam is úgy érzem, hogy a két hivatás igen közel áll egymáshoz, hiszen bizonyos értelemben a tanár és az író is ugyanazt az „eszközt”, a nyelvet használja fel céljai eléréséhez. Eszköz egyáltalán a nyelv? Vagy valami több? Te hogyan látod ezt? Hiszen a Te életedben a nyelv, a kétnyelvűség még külön is speciális helyzetet jelent.*

– Valóban, a nyelv számomra mindig is meghatározó volt, s nemcsak azért, mert azzal „dolgoztam” egész életemben. Inkább azért, mert már gyermekként szembe-sülnöm kellett Sombereken azzal a többszörösen összetett nyelvi identitással, amibe a történelem fura helyi specialitásánál fogva beleszülettem: székely, szerb, magyar szavakkal ízesített német nyelvi közeg, mesterségesen kevert utcai „koktél” volt, amin felnőttem. Továbbá a magam számára választott kettősség miatt is különleges az a szerep, ami az anyanyelvem és az irodalmi nyelvem közötti különbségből fakad. Nem kiölik egymást, inkább kiegészítik: teljesen más fórumokon töltik ki az életemet. Ha ehhez hozzávesszük még, hogy verseim lírai nyelvét is folyamatosan igyekeztem megújítani egy saját költői nyelv létrehozásával, akkor látható, hogy itt egy többszörösen összetett nyelvi funkcionalitásról van szó. Azt azért szeretném hangsúlyozni, hogy verseim kapcsán nem afféle nyelvi artistamutatványokra kell gondolni, hanem nagyon tu-

datosan megtervezett értékfordozó és értékadó szerepkörök kialakítására. A gondolat ugyanis lehet maradi, vagy éppen konzervatív, de a nyelv soha. Állandóan megújul, változik, magával ragad, mint ló a lovasát.

Sok helyen idéztem már Hugo von Hofmannstahl 1902-es fiktív levelét Francis Bacon angol filozófusnak, de talán megengedhető, hogy újra ezt tegyem, mert nehéz volna jobban megfogalmazni a nyelv filozófiai és strukturális értelemben való megújításának szükségességét. Az említett író a levelében ugyanis közli, hogy mivel nincsen olyan nyelv, amelyben legfontosabb élményeit s tapasztalatait, különösen a személyeseket is közölhetné, ezért a jövőben lemond az írás lehetőségéről. Szerintem ennek a „hiányzó nyelvnek” a megteremtése a huszonegyedik század egyik legfontosabb problémafőlvetése. A feladat természetesen nem könnyű, hiszen az új nyelvnek mindenféle ideológiai vagy egyéb szemellenző nélkül kellene megszólalnia. Ezen fáradoztam egész életemben. Ha valaki ilyen szemmel, s kronológiai sorrendben olvasná végig köteteimet, láthatná ennek a folyamatnak az állomásait. Azt, ahogy mindig igyekeztem a megszólalás kereteit tágítani, miközben igyekeztem a nyelvről a felesleges értelemzavaró sallangokat lehántani.

– *Úgy tartják, hogy verseid nehezen értelmezhetőek. Ez nyilván összefüggésben van ezzel a többszörösen áttételes és nyelvi átfedésekkel operáló formával, amit létrehoztál magadnak.*

– Tudom, hogy nehezek a verseim, de ne feledjük, hogy az ember gondolatai is bonyolultak. Nem lehet őket lecsupaszítva az olva-

sók elé tárni, hiszen pont a fejünkben, lelkünkben dolgozó struktúrák megmutatása az a különleges látás- és gondolkodásmód, amit költészetnek hívunk. Nem pusztán a végeredményt kell előtárni, sokkal inkább a folyamatot, mert különben pont a lényeg veszik el. A folyamat pedig bonyolult, de csak első látásra. Ha az ember megérti, megérzi a logikáját, minden világossá válik számára. Egy idegen nyelv tanulásánál is akkor jön az áttörés, amikor az adott nyelv struktúráját megértjük. Persze kell hozzá jó hallás, szótanulás, a nyelvtani szabályok ismerete is, de a lényeg mégis gondolati szinten dől el.

– *Azt is szokás mondani, hogy tárgyias költészetet művelsz. Ráépíted a tárgyakra, eseményekre saját benső világodat, mintegy antropomorfizárod a külső világot.*

– Ez részben igaz. Alkatomnál fogva „rejtőzködő” ember vagyok, így nem szívesen teszem ki magam a kirakatba, nehezen beszélek az érzéseimről. Talán ezzel is magyarázható, hogy verseimben elindultam az úgynevezett rilkei irányba. Az elvontan tárgyias stílust a modern költészetben ugyanis Rilke honosította meg, aki *A magányos* című versében (1902) a tárgyakon „átragyogó lényegről” beszélt, s arról, hogy a költészetnek pont ezt a lényegét kell keresnie és megragadnia. Csak így képes ugyanis elszabadulni a relativizmustól. Az ember hangulatainak szüntelenül változó, megbízhatatlan szűrője helyett a tárgyak lehetnek azok a jóval szilárdabb katalizátorok, amelyek objektívebben tudnak közvetíteni az érzékelő tudata és a valóság között. Számomra tehát sokkal könnyebb úgy kifejezésre juttatni az érzése-

Szilveszter Berlinben, Günter Kunertnél, 1964-ben

met, hogy azokat tárgyakon, eseményeken keresztül engedem szabadjára. Pont ezért azt is túlzás lenne állítani, hogy egyáltalán nem vagyok benne az írásaimban. Ellenkezőleg. Igyekszem úgy megformálni a verseimet, hogy azokban a szemlélő szubjektum és a szemlélt objektum nemhogy nincsenek egymástól elválasztva, de kölcsönösen át is hatják egymást.

– *Voltak-e olyan szellemi központok az életedben, amelyek az indulás forrásaiként meghatározták a pályafutásodat?*

– Természetesen voltak. Pécs az '50-es években gazdag művészeti élettől duzzadó város volt, hogy mást ne mondjak, ott volt a Megyei Könyvtár, aminek Csorba Győző volt az igazgatója, vagy a Fő utcán egy antikvárium, ahol Rajnai László költő, irodalomtörténész dolgozott. Tőle kaptam ajándékba Sinka István *Vád* című válogatott kötetét, ami óriási hatással volt rám. Ott volt a már említett Dunántúl című folyóirat Szántó Tiborral és a többiekkel, a pécsi írócsoport, és persze a Nádor Kávéház mint szellemi fókuszpont. Ott mindig talált valakit az

ember, ha társaságra vágyott, vagy egyszerűen csak meg akarta mutatni a verseit valakinek. Gyönyörű évek voltak. Ezeknek az embereknek, helyszíneknek köszönhettem első kötetemet, a *Hajnali szekereket* (1955) is.

– *Aztán jött az '56-os fordulat, a váltás, amely fizikális értelemben, illetőleg a költészetben is hatalmas változást hozott.*

– Valóban, a *Hajnali szekerek* versei még olyanok voltak, hogy Lengyel Balázs azt írta róluk, hogy ha belekevernénk őket egy Illyés Gyula-kötetbe, akkor nehezen lehetne szétválogatni őket. Ő ezt megrovólag írta, de én tulajdonképpen büszke voltam rá. Illyés Gyula ugyanis nemcsak költészetét tekintve ihletett meg, hanem azokkal a témákkal is – falu, parasztság, nemzetiségek –, amelyek őt is és engem is igencsak foglalkoztattak azokban az években. Minden téren példának tartottam és tartom ma is. Számomra egyetlen nagyobb költő létezik csak nála: József Attila. Neki olyan fantasztikus költői nyelve volt, hogy azt a tisztaságot, nyitottságot ma is csak csodálni tudom.

Cassy kutyával

A forradalom leverése tényleg komoly változásokat hozott: megszűnt a Dunántúl, Szántó Tibort letartóztatták, sokan Pestre költöztek... én is. Így második kötetem előtt egy nagyobb lélegzetvételnél kényeszszünetet tartottam. Ennek több oka is volt. Át kellett gondolnom a hogyan továbbot, mert mind az élethelyzetem, mind a gondolkodásmódom megváltozott a fővárosba költözés kapcsán. Minden bizonytalanná vált körülöttem, úgy is mondhatnám, hogy egyik pillanatról a másikra eltűntek az addig biztos kapaszkodók az életemből. A váltás időszak volt ez a pár év, ez nem vitás, csak akkor ezt nem gondoltam át ilyen tudatosan.

Ráadásul Csorba Győző, aki számomra mindvégig a „Mester” maradt, maga is úgy látta, hogy az első kötet hangján már nem lehet

egy második kötetet is megjeleníteni. Válságban voltam, s ezek alatt az évek alatt csak nagyon nehezen születtek verseim. Fordításokkal és recenziókkal foglalkoztam elsősorban, hogy fenn tudjam tartani magamat. Meg kell azonban említenem, hogy ebben igen sokat segített az a befogadó közeg, amelyet olyan nevek fémjeleztek, mint Fodor András, Kormos István, Kardos László, Vas István, Rubin Szilárd, akik igyekeztek munkával, szállással és egy-egy jó szóval tartani bennünk a lelket. Ekkoriban ugyanis áramlottak vidékről a főváros felé a fiatal írók, költők. Így kerültem barátságba Csukás Istvánnal, Demény Ottóval vagy éppen Orbán Ottóval.

– *S ha jól tudom, ekkor került a látóteredbe Nagy László is.*

– Igen. Ő lett a másik nagy példaképem. Sőt, igazából ő mind-

nyájunk példaképe volt. Az ő versein vigasztalódtam, egyfolytában azokat olvastam. Költészete, indulása, gyermekkori élménye ugyanis lényegében ugyanabból a zárt paraszti világ szokásrendjéből emelkedett ki, amelyet magam is megtapasztaltam egykoron. A falusi idill megéneklését azonban az '50-es években egy drámai váltással rapszodikus, látomásos versekre cseréli, s ez engem nagyon megragadott, elgondolkoztatott. Egyik nap aztán valamiért elkezdtem versben összefoglalni a saját történetemet, amiből megszületett *A szökött ló elégiája* című hosszabb költeményem. Egyértelműen a Nagy László-i korszerű költészet mintája lebegett a szemem előtt, amikor írtam, de ez már az enyém volt. Ez a vers oldotta fel bennem a görcsöt, azt a gátat, ami miatt évekig „néma” voltam. Ezt követően aztán magam is kipróbáltam újabb és újabb utakat, módszereket. Ebben aztán óriási szerepe lett egy németországi ösztöndíjas utamnak is, ahol olyan kortárs német, illetőleg lengyel költőkkel kötöttem ismeretséget, akik nagy hatással voltak rám. Többek között Günter Kunert, Peter Huchel, Reiner Kunze vagy éppen Zbigniew Herbert, Czesław Miłosz kissé filozofikusabb hangja megtermékenyítette a gondolataimat. Az ő példájuk összetalálkozott az én útkeresésemmel. Új pályára állt a költészetem.

– *Mennyire volt tudatos benned ez a váltás?*

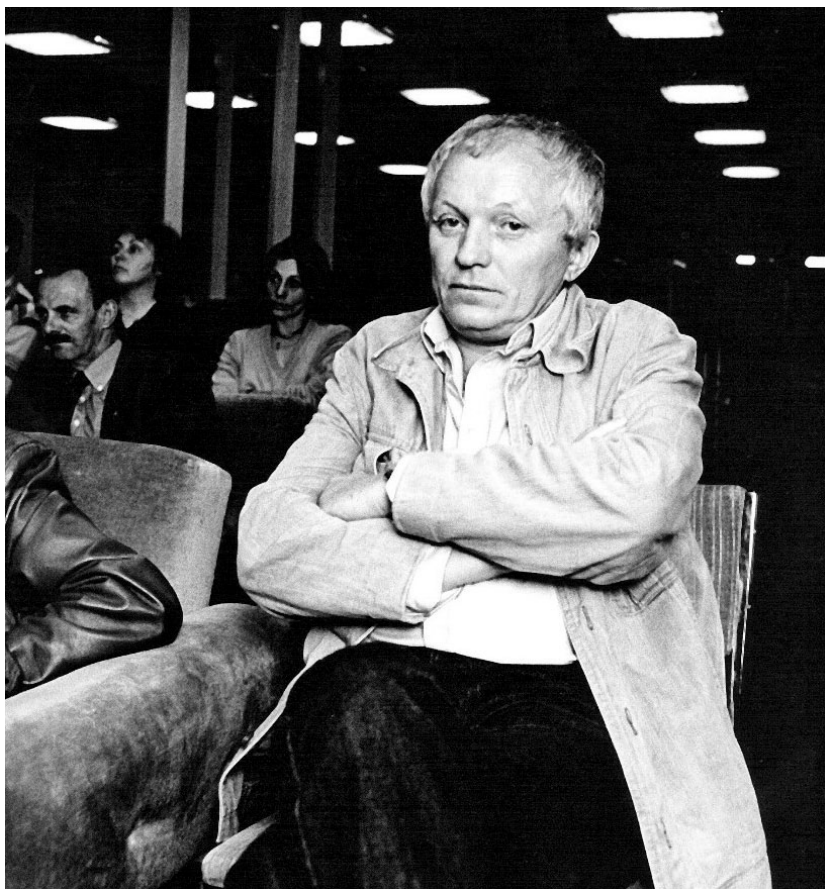
– Abszolút. A társak, barátok, mesterek, példaképek felé irányítottak, s végül a berlini élmények meghozták bennem az elhatározást. A *Változatok a reményre* című (1967) kötetem volt ilyen értelemben az első kötetem, amely-

nek a hangja már ez az új hang volt, amit ma is szívesen vállalok. Itt már a költői képekben egyre jelentősebb szerepet kapnak a víziók, látomások, hallucinációk, amelyek ugyan lehet, hogy ambivalens érzéseket keltenek bennünk, mégis valami tágabb térre terelik a látásmódunkat. Ez a folyamat, amely akkoriban elindult bennem, a mai napig kitart, s bár mostanság megint írói válságban vagyok, érzem, hogy mozognak még bennem újabb megírásra váró témák, talán még új formák is.

– *Hova sorolod magadat, a költészetedet?*

– Gondolatilag nagyon zárt, nehéz verseket írok, amelyek – ahogy fentebb már említettük –, sokaknak problémát okozhatnak, de nem tudok, és már nem is akarok ebből kilépni. Még akkor sem, ha én magam kritikussabb vagyok saját magammal szemben, mint a hivatalos ítések. Filozófiai gondolati költészetet művelek, amely gyakorlatilag végigkísér a saját szenvedéseimben. Ez persze alkati kérdés is. A nehézséget talán az okozza, hogy a versekben nincs lehetőség a filozófiai gondolkodásmód szisztematikus végigvezetésére. A műfaj szabta korlátok közé ékelte gondolatok nyomán követése pedig nem könnyű, különösen azoknak, akik nem így „működnek”. A *Hírek Árgyelusnak* (1975), *Az imádkozó sáska* (1980), a *Hozzánk a hóbagoly* (1983), a *Ki olvas éjszaka verset?* (1987) vagy éppen a *Sötét seb* (1996) című köteteimre jellemző leginkább ez a fajta gondolkodásmód. Ezeknek már a címe is gondolatébresztő, nem véletlen, hogy sok kritika forrását képezték.

– *A fentiek ellenére, ezeket a köteteket olvasgatva nekem mindig olyan érzésem van, mintha az itt*

A berlini Magyar Intézet munkatársaként, 1973-ban

közölt verseidben egymásra rajzolódtak volna a költői és az olvasói világok. Könnyűszerrel magunkra, saját problémáinkra ismerhetünk az egyéni lét törekénységének, gondjainak bemutatásában. Mint ha valami különös, vibráló feszültség, kapcsolat keletkezne a költő és a befogadó között, amely közel hozza a geográfiailag egymástól távol levőket.

– Örülök, hogy ezt mondd, mert nyilván a legnagyobb dicséret, amit egy költő kaphat, ha értik a verseit, sőt, tudnak vele azonosulni az olvasók. Mindig is igyekeztem válaszokat keresni, vagy inkább jó kérdéseket feltenni a körülöttünk zajló problémákkal, az emberi szenvedéssel kapcsolatosan. Ha ez visszhangra talál az emberek lelkében, akkor megérte. A harsogó nagyotmondás, a prófétai igehirdetés prédikáló okoskodása mindig

is távol állt tőlem. A személyes közlés intimitása az a közlésforma, amelyet verseimben megpróbáltam felmutatni. Talán ez az, ami bizalmat gerjeszt az embereknél.

– *Mit jelent az, hogy az a fajta gondolati költészet, amit követsz, alkati kérdés is?*

– Már egészen gyermekkoromtól fogva jellemző volt rám a csendes szemlélődés, az eseményeken való eltöprengés, a gondolatok önmagamban való érlelése, amely aztán az idők során csak továbbérett. Ebben nyilván szerepe volt olvasmányélményeimnek is, amelyek között szép számmal akadtak filozófiai művek, vagy legalábbis filozófiai indíttatású életművek is, mint például Hölderliné. Ő a sorsával, karakterével elég korán közel került hozzám. Műveivel való megismerkedésemtől pedig egyből éreztem, hogy az ő gondolat-

Nagy Gáspár 50. születésnapján az ünnepelttel

világa az enyém is. A verseinek hangja, a bonyolultsága szellemi rokonságérzést ébresztett bennem. Amikor aztán a '90-es évek elején kikerültem Stuttgartba, ahonnan mindössze 40 kilométer Tübingen – Hölderlin toronyszobájának a helyszíne –, még közelebbi kapcsolatba kerültem – természetesen gondolati síkon – a költővel. József Attila mellett talán őt, az ő életművét nevezhetnénk az én költészetem, gondolkodásmódom egyik legfontosabb tartópillérének. Sokszor a szabadidőmben ott ücsörögtem a városban, és olvastam a műveit. Ennek gyümölcse a *Sötét seb* című kötetem. De általánosságban elmondható, hogy a német gondolkodók hatottak rám leginkább. Olyannyira, hogy volt olyan időszak, amikor magam is próbálkoztam filozófiai témájú írásokkal. Ebből azonban nem lett semmi, vagy inkább úgy mondanám, hogy ezeket sűrítettem bele verseimbe, a nehezebb szövegeket pedig prózáimba.

– Ezek után adja magát a kérdés: vers vagy próza?

– Vers. De azért az hozzátartozik, hogy a próza is kezdett elég hamar foglalkoztatni. Vannak

ugyanis olyan témák, olyan gondolatok, amiket sehogy sem lehetett összehozni a vers formájával, kereteivel. Nem találtam bennük a szövegek helyét. Egyszerűen van, amit csak prózában lehet megírni. Ilyennek érzem például az apám történetét, amelyet a *Téli bárány* (1986) című regényemben próbáltam papírra vetni, de csak részben sikerült. A prózának más a ritmusa, a mértékegysége, mint a versnek. Egyik nem jobb, mint a másik, hiszen más síkon mozognak. Egyszerűen mások. Egymás mellett kell kezelni őket.

– *Térjünk vissza még egy gondolat erejéig Hölderlinhez, illetőleg a „torony-élményhez”!* Mit jelent számodra a toronyba húzódás gondolata? Volt indíttatásod valaha teljesen visszavonulni?

– Klasszikus értelemben nekem persze sohasem kellett toronyba vonulnom, pedig olykor valóban lett volna rá indíttatásom. A torony ugyanis nemcsak bezár, hanem véd is, sőt kilátást, szellemi rálátást is adhat az embernek. Innen a nyolcadik emeleti lakásomból is van egyfajta toronyrálátásom a dolgokra, de azért én mindig is társasági lény voltam.

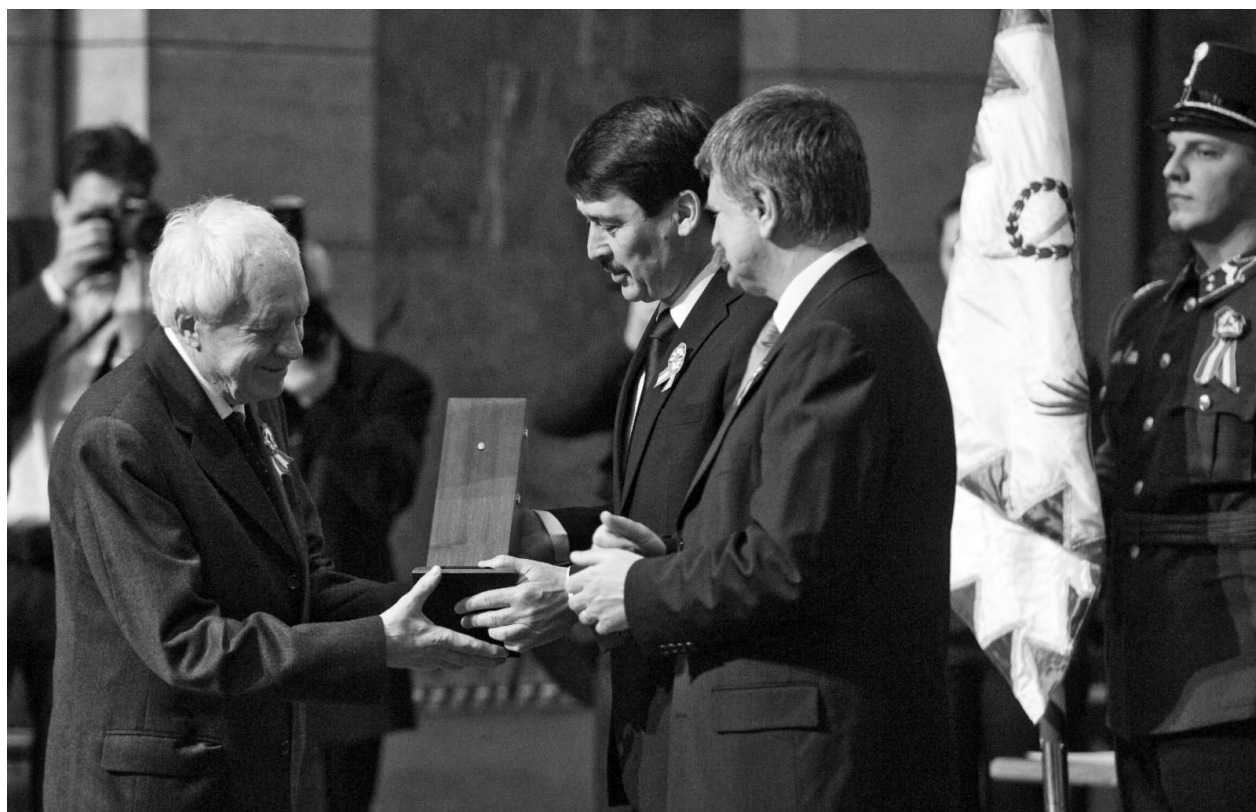
Hölderlin példája nem ilyen értelemben érintett meg. Az az érzékenység, az a befelé mélyedés, ahogy írásaival, sőt, mondhatom, egész lényével igyekezett mások szenvedését magára venni, bennem is alapélmény. A személyiségében van valami, ami a verseit az évszázadok távlatából is az általam is megfogalmazni kívánt eszmék körébe sorolja.

– *Igen, de azért mindig volt igényed a visszavonulásra, elcsendesedésre is. Hiszen például a verseid hangja is mindig tompított, visszafogott maradt, legyen akár milyen fájdalmas az a téma, amihez éppen nyúltál.*

– Igen, persze. Mindig is szükségem volt rá, hogy kicsit visszavonulhassak a saját gondolataimmal. Legalább egy külön szobába, de a legtöbbször Somberekre szerettem volna visszamenni. Ráadásul nem is csak pár napra, hanem akár visszaköltözés szintjén is. Az is igaz, hogy ennek azért elsősorban nem a visszavonultság keresése volt az elsődleges oka, mint inkább az, hogy ahhoz a világhoz mindmáig nagyon ragaszkodom. Időről időre szükségem lenne a gyermekkori táj visszaszerető nyugalomára, de ez valahogy végül nem adatott meg.

– *Mondjuk azt, hogy Somberek bizonyos értelemben egy fontos szimbólum az életedben. A gyermekkor, a haza szimbóluma. Ezen kívül mik azok a kardinális szimbólumok, amelyek szerepet kaptak munkásságodban?*

– Egész életemben fontos, ha nem a legfontosabb szerepet töltötte be a hit, s az ebből fakadó szimbólumok. Ezek természetesen visszaköszönnek alkotásaimban is. Hinni abban, hogy van gondolati lehetőség, hogy van szellem. Ezt

A Kossuth-díj átvétele 2013-ban. A képen Áder János köztársasági elnök és Kövér László, az Országgyűlés elnöke

mindig is próbáltam beleszőni a műveimbe. Ilyen szimbólum például a „bárány”, amely verseimben is és a már említett *Téli bárány* című regényemben is központi szerepet kapott. Amúgy mi katolikusok vagyunk. A szüleim is vallásosak voltak, sőt, az egész közösségünk ott, a faluban erősen kötődött a katolikus hithez, ami komoly összetartó, megtartó erővel bírt akkoriban. Nem véletlenül foglalkoztatott engem is ez a kérdés, s ha akartam volna, sem tudtam volna kikerülni a műveimben. De persze nem is akartam, hiszen meggyőződéssel vallom, hogy minden igaz művészet forrása és célja végeredményben maga a Teremtő. Valószínűleg ezért mondják azt, hogy a verseimben sok a bibliai érintettség, a szentírási szimbólum.

– Jól érzem akkor, hogy ezeknek a fent említett szimbólumoknak nagyon komoly szerepük van

a verseid megszületésének háttere szempontjából?

– Igen, de a benső elmélyülésre való hajlamom azért nem azt jelenti, hogy a külső világból kapott impulzusokra ne lettem volna fogékony. Szó nincs róla. Akkor is figyeltem, és nagyon érdekelt, hogy mi történik a világban, ha éppen egy-egy könyvvel beültem a sarkba, vagy látszólag teljes magányba burkolózva dolgoztam. A kettő nálam nem zárja ki egymást, sőt. Meggyőződésem, hogy az ember csak a teljes belső csendben képes befogadni a külső benyomásokat.

– *Mennyire vagy hát benne Te magad a műveidben? Hiszen, aki ilyen mélységekig átélmélkedik a látottakat, hallottakat, az nem hiszem, hogy el tud szakadni tőlük az írásaiban!*

– Valóban így van: nem könynyű. A prózáimban, azt hiszem, nagyon erősen benne vagyok ma-

gam is, de talán a verseimben is, csak ott közvetettebb formában. Ezek a momentumok azonban sohasem voltak tudatosak: se elbűjni nem akartam soha, se kirakatba nem tettem magamat. Tőlem főként ez az utóbbi nagyon idegen, ahogy a közéleti szerepvállalások sem álltak igazán közel hozzám. Azt hiszem, én a klasszikus értelemben vett introvertált ember vagyok. Valahogy úgy kell tehát ezt érteni, hogy például számomra nagyon fontos kötet a *Sötét seb* című kötetem, amely látszólag Hölderlinről szól, mégis én vagyok benne a legjobban, csak ahogy említettem: áttételesen. De például nagyon közel áll hozzám, és szerintem sokat el is árul rólam a *Lét elrejtetlensége* című könyvem is, amely a Szent István Társulat gondozásában jelent meg 2003-ban. Ez régi és új verseket is tartalmaz, s úgy válogattam össze őket, hogy – visszautalva a hit

Munka közben

kérdéséhez – ebben a vezérfonál a transzcendens irányába tendáljon. Azt mutassa fel egyben, ami számomra az egyik legfontosabb dolog. Azokat a könyveimet szeretem a legjobban, amelyekben úgy érzem, hogy a személyem úgy tud jelen lenni, hogy az segít másoknak. Így talán még a *Hírek Árgyélusnak*, vagy a *Szállás* (1978) című köteteimet emelném ki.

– *Tervek. Az elmúlt karácsonyra jelent meg Ki kap szamárkenyeret? (2016) címmel ifjúkori gyermekverseid gyűjteménye.*

– Valóban. Nagy örömet okozott nekem ez a kis kötet, mert megidézte bennem azokat az időket, amikor oly sok segítséget kaptam, többek között a már fentebb idézett Kormos Istvántól. Az indulás éveit voltak ezek, s bár sohasem írtam korábban gyerekverseket, akkor így, csapatban, Orbán Ottóval, Csukás Istvánnal és Demény Ottóval, sokkal könnyebben ment. Ott ültünk a New York Ká-

véházban, akkori nevén Hungária Kávéházban, s olvastuk, javítottuk egymás verseit. Az összes kiadó ott volt a „fejük fölött” az épületben. Szép idők voltak. Örülök, hogy egy ilyen szép kiállítású, Sinkó Veron illusztrációival gazdagított kötet állít emléket ennek a korszaknak. Bár meg kell mondom, hogy nagyon szeretnék már újra verseket írni, de ez mostanság valahogy nem megy. Kicsit olyan helyzetben vagyok, mint az ’50-es évek végén, amikor felkerültem Budapestre, és évekig képtelen voltam verset írni. Lehet, hogy megint jön majd egy hosszú vers, mint akkor *A szökött ló elégiája* volt, amely aztán áttöri majd bennem ezt a gátat, de egyelőre sajnós csak várom az indító hatást.

– *Több helyen szóba hoztad már évekkal ezelőtt is, hogy a Téli báránynak folytatást tervezel?*

– Igen, az volt a tervem, hogy az csak a kezdet lesz, s majd folytatatom. Ráadásul nem is pont úgy

alakult, ahogy szerettem volna, hiszen eredetileg az volt az elképzelésem, hogy az apámnak állítok benne emléket, s ehelyett egy népnek, egy korszaknak lettem a krónikása. Ami persze nem baj, de az apám továbbra is nagyon foglalkoztat. Az ő történetét még mindenképpen szeretném megírni. Az ő egész gondolatvilága engem már gyermekként is nagyon megragadott, ihletett, sőt segített. Ráadásul úgy, hogy ezt lényegileg egyikünk sem vette észre. Egyszerűen egy kisregényben gondolkodom, amelyben az életét szeretném papírra vetni. Az ő helytállásán keresztül bemutatni ennek a viselkedésformának a fontosságát. Bizonyos értelemben a könyv a terveim szerint a *Téli bárány* folytatása, értelmezése lenne. Pillanatnyilag még csak gondolati szinten írom a könyvet, de már nagyon várom a mindenkori „holnap reggelt”, amikor majd elkezdem.

Bartusz-Dobosi László